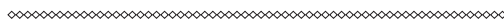

LIBRI GEDANENSES XXXV

MARIA OTTO-MICHALSKA

EX BIBLIOTHECA FIDALKIANA.
 BIBLIE W ZBIORACH
 JOHANNA FIDALKEGO

Abstrakt. Gdański pastor oraz profesor gimnazjalny Johann Fidalke (1703-1763) zgromadził pokaźny, liczący ponad 10 000 woluminów księgozbiór. Po jego śmierci książki zostały sprzedane na czterech aukcjach, a wartościowa kolekcja uległa rozproszaniu. Jednak dzięki zachowanemu w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej katalogowi aukcyjnemu można odtworzyć zawartość biblioteki zgromadzonej przez gdańskiego pastora. Znaczną część kolekcji stanowiły różne wydania Pisma Świętego – łącznie 95 edycji w 156 tomach. W artykule sporządzono analizę ilościową i jakościową wspomnianych Biblii, w której skupiono się m. in. na przedstawieniu języków oraz miejsca i czasu wydania poszczególnych edycji, a także na ich oprawach. Artykułowi towarzyszy aneks, w którym, na podstawie szczątkowych informacji umieszczonych w katalogu aukcyjnym, zidentyfikowano i skatalogowano, zgodnie ze współczesnymi normami, wydania Biblii w zbiorach Fidalkego.

Słowa kluczowe: Biblie, bibliofilstwo, Johann Fidalke (1703–1763), katalogi aukcyjne, Gdańsk – księgozbiory, proveniencje

Licznie zachowane w zbiorach PAN Biblioteki Gdańskiej katalogi aukcyjne gdańskich księgozbiórów prywatnych dają możliwość poznania umysłowości oraz zbadania zainteresowań czytelniczych gdańszczyzan żyjących w XVII–XVIII wieku¹. Jedną z tego typu publikacji stanowi *Bibliotheca quam vir summe reverendus pariter ac doctissimus M. Johann Fidalcke ... summo studio undecunq̄ue conquist, magnisque sumtibus instruxit*², czyli katalog aukcyjny zasobnego księgozbioru pastora

¹ Spis zidentyfikowanych gdańskich katalogów aukcyjnych znajduje się w: P. Szafran, *Katalog aukcyjny i aukcja biblioteki Fryderyka Fabriciusa w 1727 roku na tle aukcji bibliofilskich w Gdańsku do końca XVIII wieku*, „Libri Gedanenses” t. 1 (1968), s. 55–106.

² *Bibliotheca quam vir summe reverendus pariter ac doctissimus M. Johann Fidalcke pastor ad Aedem Divi Bartolomaei, dum viveret, longe meritissimum libris theologis, philologicis criticis, historicis numismaticis, aliisque ad rem litterariam potissimum spectantibus iisdemque magnitudine, selectu, nitore atque elegantia commendatissimis summo studio undecumque conquist, magnisque sumtibus instruxit cujus pars [...] his plagulis descripta [...] in aedibus, quas beatus inhabitavit, parochialibus primariis publica auctionis*

Johanna Fidalkego (1703–1763), gdańszczanina związanego z tamtejszym Gimnazjum Akademickim, gdzie od 1732 roku wykładał języki orientalne, a następnie z kościołem św. Bartłomieja, w którym sprawował funkcję pastora od 1743 roku³ (il. 1, 2). Mimo starań przyjaciół Fidalkego, prawdopodobnie z powodów finansowych, księgozbioru po śmierci właściciela nie udało się zakupić w całości przez Bibliotekę Rady Miasta Gdańska⁴.

Narastająca przez lata kolekcja książek liczyła 10 113 woluminów: 1191 tomów pozycji w formacie *folio*, 3289 w formacie *quarto*, 5410 w *octavo* i 223 w formacie *duodecimo*. Jak wskazuje tytuł katalogu aukcyjnego, na sprzedawany na czterech aukcjach w latach 1764–1766 księgozbiór⁵, składały się pozycje z zakresu nauk humanistycznych – przede wszystkim teologiczne, poza tym z zakresu filologii, historii, a także numizmatyki⁶.

Księgozbiór pastora Johanna Fidalkego odzwierciedlał prywatne zainteresowania właściciela, pełniąc zarazem rolę jego warsztatu pracy. W związku z tym znaczną część kolekcji stanowiły publikacje teologiczne oraz edycje Pisma Świętego, którym poświęcony jest niniejszy artykuł. Zanim jednak nastąpi ich analiza ilościowo-jakościowa, należałoby bliżej przyjrzeć się sposobowi zapisu poszczególnych pozycji w katalogu.

Dyspozycja katalogu opiera się na podziale księgozbioru na formaty, przy jednoczesnym braku ułożenia książek w grupy pod względem dziedzin nauki. Zastosowano tutaj pewnego rodzaju *variatio* tematyczną. Zabieg ten miał za zadanie przyciągnięcie do każdej z czterech aukcji jak najszerszego grona potencjalnych nabywców. Reklamowym wabikiem było również podawanie informacji o niektórych oprawach (artystycznych, zabytkowych, luksusowych) oraz o drukarzach, o uznanych europejskich warsztatach⁷. Niestety, umieszczanie informacji o drukarzu jedynie gdzieniegdzie, z równoczesnym podawaniem tylko skróconego tytułu

lege distrahetur a Joanne Godofredo Barthelsen, Gedani: Typis Johannis Friederici Bartels, [1764–1766] (PAN Biblioteka Gdańska, sygnatura: Od 20059 8°).

³ Szerzej na temat życia Fidalkego patrz m.in.: M. Otto, *Księgozbiór Johanna Fidalkego i jego katalog aukcyjny*, [w:] *Książka dawna i jej właściciele (Early Printed Books and Their Owners). Zbiór studiów*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 2, Wrocław 2017, s. 130; Z. L. Pszczołkowska, *Fidalke (Fidalcke, Fidalkius) Jan*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwiślańskiego*, t. 1: A–F, red. St. Gierszewski, Gdańsk 1992, s. 418–419; L. J. Rhesa, *Kurzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation an den evangelischen Kirchen in Westpreußen angestellten Predigern: auf Veranstaltung des Königlichen Consistoriums*, Königsberg 1834, s. 55; F. Schwarz, *Fidalke Johann*, [w:] *Altpreußische Biographie*, hrsg. v. Ch. Krollmann, Bd. 1, Königsberg 1941, s. 181.

⁴ M. Otto, dz. cyt., s. 131; Z. L. Pszczołkowska, dz. cyt., s. 418.

⁵ Pierwsza aukcja odbyła się 30 lipca 1764, druga 15 kwietnia 1765, trzecia miała miejsce [9] września 1765 roku (trzecia data dzienna została wpisana ręcznie), natomiast czwarta, ostatnia 2 czerwca 1766 roku.

⁶ Analiza ilościowo-jakościowa księgozbioru Johanna Fidalkego znajduje się w: Maria Otto, dz. cyt., s. 129–138. Tam również informacja o jego oznakowaniu, czyli używanym przez pastora ekslibrisie.

⁷ Tamże, s. 133.

działa, autora oraz miejsca i daty wydania, nierzadko przysparza pewnych problemów identyfikacyjnych⁸.

Spośród 10 113 woluminów zgromadzonych przez Johanna Fidalkego 156 tomów stanowią wydania *Biblii*. Daje to 95 edycji⁹. Najstarsze dwie edycje pochodzą z roku 1521 – to wydanie weneckie *Starego Testamentu* wydrukowane przez Daniela Bomberga (1483–1553) w języku hebrajskim¹⁰ oraz Nowy Testament w języku greckim wydany w Hagenau przez Thomasa Anselma (14.–1523)¹¹. Z kolei najpóźniejszą stanowi stuttgarckie wydanie *Nowego Testamentu* z 1753 roku¹². Przy czterech edycjach autor katalogu nie podał daty wydania¹³; są to: Biblia hebr. & graeca V. & N. T. itemque apocrypha, cum versione interlineari S. Pagnini & Ben. Ariae Montani, Antv. Ex off. Plant. im schönen Pergam. B. mit verguldet. Schnitte¹⁴, czyli oprawiona w pergamin ze złotymi tłoczeniami *Biblia* w języku hebrajskim i greckim wydana w oficynie wydawniczej Plantina w Antwerpii; Biblia germanica mit Joach. Weickhmans Vorr. und Anh.¹⁵, czyli opatrzone wstępem luterńskiego teologa, pastora m.in. w Kościele Mariackim w Gdańsku Joachima Weickhmanna (1662–1736) tłumaczenie *Biblii* na język niemiecki; Biblia graeca V. & N. T. una cum apocryphis, cum var. lect. & scholiis, stud. Fr. Junii, Frf. ad M. ap. haeredes Wecheli¹⁶ – wydrukowany przez dziedziców Wechela w Frankfurtu nad Menem Stary i Nowy Testament w języku greckim oraz: Euangel. Matthaei & epist. ad Hebr. in lingua hebr. cum uers. & annot. Seb. Münsteri, Bas.¹⁷, czyli *Ewangelia świętego Mateusza* oraz *List do Hebrajczyków* wydany w Bazylei przez Sebastiana Münstera. Ponad połowa, bo 53 spośród 95 edycji, została wydana w XVIII wieku, natomiast z XVII wieku pochodzą 23, a z XVI – 15.

Przewaga wydań osiemnastowiecznych w księgozbiorze Fidalkego jest zrozumiała – to typowa prawidłowość, iż w kolekcjach książkowych gromadzonych przez uczonych przewagę stanowią wydania im współczesne. Wynika to ze zdecydowanie mniejszych środków finansowych, jakimi dysponował kolekcjoner nie należący do patrycjatu lub arystokracji. Warto jednak zaznaczyć, że pomimo tego ograniczenia na tle innych księgozbiorów będących w posiadaniu gdańskich na-

⁸ W artykule zastosowano zasadę wiernego odpisu zapisów katalogowych, w związku z czym nie dokonano rozpisania skrótów, czy też ujednoclenia pisowni. Zapisy ujednoczone, zgodne z normami bibliograficznymi, znajdują się w aneksie.

⁹ Wydana w Dordrechcie w 1729 roku, oprawiona w czerwoną skórę juchtową z mosiężnym okuciem i takimi zapięciami *Die holländische Bibel der Herren Generalstaaten*, była sprzedawana dwukrotnie, za pierwszym bowiem razem nie udało się znaleźć nabywcy. Zob. Aneks, poz. 73; por. *Bibliotheca...*, s. 138 (poz. 392 folio, część II) i s. 487 (poz. 5 folio uzupełnień w części IV).

¹⁰ Zob. Aneks, poz. 2; por. *Bibliotheca...*, s. 11 (poz. 1 quarto, część I).

¹¹ Zob. Aneks, poz. 3; por. *Bibliotheca...*, s. 29 (poz. 465 quarto, część I).

¹² Zob. Aneks, poz. 95; por. *Bibliotheca...*, s. 546 (poz. 3791 octavo, część IV).

¹³ Spośród owych edycji 3 udało się prawdopodobnie zidentyfikować.

¹⁴ Zob. Aneks, poz. 13; por. *Bibliotheca...*, s. 149 (poz. 594 folio, część II).

¹⁵ Zob. Aneks, poz. 48; por. *Bibliotheca...*, s. 211 (poz. 1186 octavo, część II).

¹⁶ Zob. Aneks, poz. 11; por. *Bibliotheca...*, s. 305 (poz. 850 folio, część III).

¹⁷ Zob. Aneks, poz. 1; por. *Bibliotheca...*, s. 452 (poz. 3639 octavo, część III).

uczycieli i teologów aktywnych w XVII–XVIII wieku, zbiór Fidalkego jest nie tylko znacznie bogatszy pod względem ilościowym, ale również niespotykanie zasobny w edycje starsze, będące wówczas już cymeliami. Aż 16% *Biblii* z księgozbioru pastora to wydania z XVI wieku, z kolei 24% – z XVII wieku.

Około połowa, czyli 48 edycji *Biblii* znajdujących się w posiadaniu Johanna Fidalkego została wydana na terenach niemieckich. Na drugim miejscu plasują się Niderlandy z 23 edycjami, na trzecim natomiast Szwajcaria, skąd pochodzi 8 wydań. Pozostałe kraje są zdecydowanie mniej licznie reprezentowane: po 4 – Anglia, Francja i Polska, 2 – Rosja oraz 1 – Austria i Italia. 1 edycja została podana bez miejsca druku, można jednak założyć, iż były to tereny niemieckie (wskazuje na to tytuł: *Biblia germanica mit Joach. Weickhmanns Vorr. und Anh.*¹⁸). Liczna reprezentacja druków niemieckich wynika ze ścisłych kontaktów handlowych i naukowych Gdańska z terenami z niemieckiego kręgu językowego i kulturowego. Dodatkowo na tych terenach Fidalke studiował (na uniwersytetach w Rostoku i Lipsku), w związku z czym część omawianych pozycji mógł samodzielnie kupować poza granicami rodzinnego miasta.

Wysokie miejsce druków niderlandzkich należałoby uzasadniać zarówno kontaktami gospodarczymi i naukowymi Gdańska z miastami takimi jak Lejda, Antwerpia czy Amsterdam, jak i również wysoką jakością tamtejszego drukarstwa w XVII i pierwszej połowie XVIII wieku. Objawiała się ona estetycznym wykonaniem, stosowaniem przyjaznych dla oka czcionek, eleganckich ozdobników, takich jak winiety, czy też inicjały, a także opatrywaniem tekstu artystycznymi, wysmakowanymi, wykonanymi techniką miedziorytniczą ilustracjami i frontyspisami. Bogata a przy tym nieprzeładowana szata graficzna niderlandzkich druków zapewniała im popularność w Europie. Z pewnością zdziwienie budzić może nieznaczna liczba druków polskich, z czego połowę stanowią pozycje wydane w Gdańsku. Mogłoby to świadczyć z jednej strony o niezajomości lub niewystarczającej znajomości języka polskiego przez właściciela, z drugiej natomiast o pewnego rodzaju przemyślanej strategii budowania kolekcji książek – polegającej na kupowaniu faktycznie pożądaných pozycji, nawet jeśli ich zdobycie miało być trudniejsze, a nie takich, jakie były powszechnie dostępne na miejscu. To także świadectwo umiędzynarodowienia gdańskiego rynku księgarskiego – trudno bowiem sobie wyobrazić, aby przynajmniej części książek zagranicznych nie można było zakupić w Gdańsku.

Ciekawie przedstawia się statystyka miejsc druku książek z kolekcji Johanna Fidalkego. Przoduje Amsterdam z 12 edycjami, na drugim miejscu jest Lipsk z 9, na trzecim ex-aequo Lejda i Bazylea – stamtąd pochodzi po 5 druków. 4 edycje zostały wydane w Büdingen, po 3 w Antwerpii, Hamburgu i Zurychu, natomiast po 2 we Franeker, Gdańsku, Jenie, Królewcu, Londynie, Norymberdze, Oksfordzie, Strasburgu i Tybindze. 23 europejskie miasta są reprezentowane pojedyn-

¹⁸ Patrz przypis 15.

czymi edycjami *Biblie*; są to: Augsburg, Chemnitz, Coth, Dordrecht, Ebersdorf, Flensburg, Fryburg, Genewa, Gottorf, Haguenau, Halle, Hanower (w katalogu aukcyjnym błędnie figuruje jako Hanau), Kraków, Lüneburg, Minden, Paryż, Rudolstadt, Stargard, Stuttgart, Utrecht, Wenecja, Wertheim i Wittenberga. W jednym przypadku miejsce druku jest nieznanne. Osobno należy rozpatrzyć przypadek Frankfurtów – dwukrotnie jako miejsce wydania pojawia się zarówno Frankfurt nad Menem, jak i Frankfurt nad Odrą, ale aż siedmiokrotnie po prostu Frankfurt; brak rozróżnienia nie pozwala w sposób zadowalający uzupełnić statystyki tylko na podstawie informacji płynących z katalogu aukcyjnego.

Różnorodność językowa zgromadzonych przez Johanna Fidalkego *Biblie* świadczy o jego wykształceniu, znajomości zarówno języków klasycznych i orientalnych (w tym starożytnych), jak i europejskich, wernakularnych, ale przede wszystkim o zainteresowaniu różnojęzycznymi edycjami w związku z profesurą w katedrze języków orientalnych Gdańskiego Gimnazjum Akademickiego. Mimo że najliczniejszą grupę stanowią *Biblie* w języku niemieckim (27 pozycji), to już kolejne miejsca w tym zestawieniu zajmują języki starożytne: grecki (16), hebrajski (12) i łaciński (10). Na piątym miejscu, z sześcioma różnymi edycjami, znajdują się *Bibliae polyglottae* – wielojęzyczne, tuż za nimi natomiast edycje w języku francuskim (3 pozycje). W księgozbiornie Fidalkego znalazły się również edycje w języku syryjskim (2) oraz arabskim (1) i holenderskim (1). Pastor posiadał również *Biblie* dwujęzyczne: w językach hebrajskim i łacińskim (5), greckim i łacińskim (4), syryjskim i łacińskim (3), a także po jednej w językach: chaldejskim i łacińskim, hebrajskim i chaldejskim, hebrajskim i niemieckim, łacińskim i niemieckim, greckim i niemieckim oraz niemieckim i litewskim.

Jak już wyżej wspomniano, zapis sprzedawanych pozycji w katalogu aukcyjnym księgozbiornu Johanna Fidalkego czasem wzbogacano o informację dotyczącą drukarza lub oficyny wydawniczej. W przypadku *Biblie* nazwisko drukarza lub nazwę oficyny uwzględniono 9 razy, obejmując wyliczeniem 6 wydawców. Najstarszym z grona drukarzy jest działający w Wenecji Daniel Bomberg¹⁹, poza nim w zestawieniu znaleźli się również paryski drukarz Robert Estienne²⁰ (1530?–1571?), dziedzice Andreasa Wechela²¹, którzy w latach 1581–1630 działali w Hanau, Frankfurcie nad Menem oraz, krótko, w Bazylei, antwerpska *Officina Plantiniana*²²

¹⁹ Patrz przypis 10.

²⁰ Nov. Test. graecum, Lutet. ex off. *Rob. Stephani*, regis typis 550 Fr. B. – zob. Aneks, poz. 8; por. *Bibliotheca...*, s. 149 (poz. 595 *folio*, część II).

²¹ Patrz przypis 16.

²² *Biblia polyglotta regia, sive Antverpiensia, cura praecipue Bened. Ariae Montani*, Antverp. ex off. Plant. 569. seq. Voll. VIII. Roht Saffian – zob. Aneks, poz. 9; por. *Bibliotheca...*, s. 135 (poz. 323–330 *folio*, część II); *Biblia hebr. & graeca V. & N. T. itemque apocrypha, cum versione interlineari S. Pagnini & Ben. Ariae Montani*, Antv. ex off. Plant. im schönen Pergam. B. mit verguldet. Schnitte. – zob. Aneks, poz. 13; por. *Bibliotheca...*, s. 149 (poz. 594 *folio*, część II); *Biblia V. & N. T. hebr. antv. ex off. Plant. A. M. 342 (A. C. 582)* – zob. Aneks, poz. 12; por. *Bibliotheca...*, s. 306 (poz. 1501 *quarto*, część III).

– założona i prowadzona przez Christophe’a Plantina (1520?–1589), następnie jako firma rodzinna działająca w Paryżu, Antwerpii i Lejdzie do 1876 roku, amsterdamska *Officina Wetstein* – drukarnia Henrika Wetsteina²³ (1649–1727) i w końcu oksfordzka Sheldonian Theatre²⁴ działająca od 1674 roku.

Podobnie jak w przypadku drukarzy, również informacje dotyczące opraw podawane były w katalogu aukcyjnym jedynie doraźnie – jeżeli oprawa została wykonana ze szlachetnego surowca lub można było ją zaklasyfikować do typu opraw ozdobnych. Na 95 pozycji 50 zawiera informacje – mniej lub bardziej szczegółowe – dotyczące oprawy, jej materiału, sposobu lub miejsca wykonania (albo typu). Spośród nich ponad połowa jest wyszczególniona z uwagi na miejsce wykonania – oprawa francuska pojawia się 26 razy, z kolei angielska 11. W przypadku pozostałych 13 opraw wskazano na materiał, z którego zostały wykonane. Są to: marokiny (5), skóra juchtowa (4), *cordovan* (2) oraz safian (1) i pergamin (1). W opisach opraw pergaminowych i juchtowych uwzględniono również zdobnictwo: oprawa pergaminowa ozdobiona była złożonym wyciskiem (1)²⁵, z kolei oprawy ze skóry juchtowej (raz czarnej i trzykrotnie czerwonej) posiadały okucia i zapięcia [rodzaj materiału], złożone (2) lub mosiężne (2)²⁶.

77 opisów wystawionych na aukcję książek opatrzone informacją dotyczącą redaktora lub tłumacza *Biblii*. Byli to między innymi Théodore de Bèze (1519–1605), Sébastien Castellion (1515–1563), Martin Luther (1483–1546), Sebastian Münster (1489–1552), Andreas Osiander (1498–1552), Lucas Osiander (1534–1604), Erazm z Rotterdamu (1467–1536), czy też Nikolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760).

Większość posiadanych przez Johanna Fidalgo edycji *Biblii* była jednotomowa (76 sprzedawanych pozycji inwentarzowych); wśród wielotomowych znajdo-

²³ Nouum testamentum cum vers. lat. *Ar. Montani*, ex edit. *Jo. Leusdenii*, Amst. 717 ex offic. *Wetstein* Fr. B. – zob. Aneks, poz. 63; por. *Bibliotheca...*, s. 464 (poz. 155 *duodecimo*, część III); N. T. graec. stud. Io. Leusdenii, Amst. 717 schw. *Corduan* – zob. Aneks, poz. 62, por. *Bibliotheca...*, s. 293 (poz. 64 *duodecimo*, część II).

²⁴ Vet. Test. graecum ex vers. LXX. Interpret. e cod. Alexand. descriptum, emend. & suppletum, studio *Jo. Ern. Grabe*, Tomi IV. oxon e theatr. Scheld. 707 Voll. VIII. E. B. – zob. Aneks, poz. 50; por. *Bibliotheca...*, s. 55–56 (poz. 8–15 *octavo*, część I); Nou. Test. graec. cum scholiis graecis stud. *Jo. Gregorii*, Oxon. e th. Scheld. 703 E. B. – zob. Aneks, poz. 44; Por. *Bibliotheca...*, s. 295 (poz. 621 *folio*, część III).

²⁵ Biblia hebr. & graeca V. & N. T. itemque apocrypha, cum versione interlineari *S. Pagnini* & *Ben. Ariae Montani*, Antv. ex off. Plant. im schönen Pergam. B. mit verguldet. Schnitte – zob. Aneks, poz. 13; por. *Bibliotheca...*, s. 149 (poz. 594 *folio*, część II).

²⁶ Biblia germanica Lutheri, mit Paul Tossant Glossen, und Anmerk. Frf. am M. 694 in rother Jucht mit stark messingenem Beschlage – zob. Aneks, poz. 39; por. *Bibliotheca...*, s. 143 (poz. 480 *folio*, część II); Die deutsche Bibel Lutheri mit *Luc. Osiandri Auslegungen*, Lüneb. 711. In rothem Jucht, mit dem Evangelisten Beschlage, und verguld. Schnitt. – zob. Aneks, poz. 58; por. *Bibliotheca...*, s. 305 (poz. 851 *folio*, część III); Die Weimarische Bibel, neue, durchgehends vermehrte und verbesserte Ausgabe, Nürnberg. 736 in schw. Jucht mit Clausuren und vergold. Schnitt. – zob. Aneks, poz. 83; por. *Bibliotheca...*, s. 147 (poz. 576 *folio*, część II); Die holländische Bibel der Herren Generalstaaten, Dordr. 729 editio optima, in rothen Jucht mit starkem messingenen Beschlage und Clausuren. – zob. Aneks, poz. 73. Por. *Bibliotheca...*, s. 138 (poz. 392 *folio*, część II).

wały się: dwutomowe (8 pozycji), trzytomowe (6), czterotomowa (1), sześciotomowe (2), ósmiotomowe (2) i piętnastotomowa (1), co razem daje 157 woluminów. Pomijając pierwszą część katalogu, pozycje zostały ułożone dość równomiernie: na pierwszej aukcji wystawiono 15 edycji *Biblii*, na drugiej 28, na trzeciej 25, w końcu na czwartej 28 (z czego jedna została wystawiona po raz drugi). W księgozbiore Fidalkego znajdowały się przede wszystkim wydania *Biblii* w przystępnym formacie *octavo* (34) oraz dużym, nieporęcznym, charakterystycznym dla wydań luksusowych *folio* (32); poza tym 24 w formacie *quarto* i jedynie 5 w kieszonkowym *duodecimo*. Znaczna ilość woluminów w formacie *folio* mogłaby świadczyć o możliwości właściciela (teorię tę potwierdza zarówno sam rozmiar zgromadzonej przez pastora kolekcji, jak i ilość artystycznych i ekskluzywnych opraw), a także o tym, że księgozbiór Fidalkego z jednej strony miał być jego warsztatem naukowym, z drugiej jednak mógł zaspokajać wyższe potrzeby, związane z kolekcjonerstwem dzieł sztuki, za jakie słusznie uznać należałoby niektóre ze znajdujących się w jego posiadaniu książek.

Przy kilku spośród prezentowanych w katalogu aukcyjnym pozycji pojawiły się dodatkowe informacje. Z pierwszej notatki potencjalny nabywca mógł się dowiedzieć, że egzemplarz jest interfoliowany, dodatkowo już opatrzony marginaliami²⁷, z drugiej natomiast, że zawiera szerokie marginesy²⁸. Obie zatem informowały, że woluminy są zdadne do wpisywania czy to marginaliów, czy to bardziej obszernych notatek wynikających z lektury. Natomiast przy innej pozycji umieszczono adnotację, że jest to właśnie ta edycja, na podstawie której Martin Luther opracował tłumaczenie *Biblii* na język niemiecki²⁹. Aby z kolei do kupna zachęcić miłośników rycin, należałoby poinformować o materiale graficznym zawartym w poszczególnych wydaniach. Jednak tego typu nota została umieszczona tylko przy jednej pozycji³⁰. Nie oznacza to, że Johann Fidalke nie posiadał w swoich zbiorach innych *Biblii* ilustrowanych – dla przykładu edycja z Lüneburga z 1711 roku słynie z licznych całostronicowych miedziorytów ilustrujących wydarzenia ze Starego i Nowego Testamentu, jednakże w katalogu aukcyjnym brak na ten temat informacji³¹. Autor katalogu skupił się natomiast na wyliczeniach wszelkiego rodzaju poprawek, glos, komentarzy pojawiających się w sprzedawanych książkach. Czy mogłoby to świadczyć o tym, że katalog nie był układany z autopsji, ale na pod-

²⁷ N. T. graec. lat. interprete *Erasmio Rot. cum vitis & imaginibus Evangelist. Frf. 673 cum charta interj. & annotatt. MSCtis.* – zob. Aneks, poz. 34; por. *Bibliotheca...*, s. 156 (poz. 896 *quarto*, część II).

²⁸ *Biblia Luth. germ. mit Joach. Weickhmanns Vorrede, Starg. 707 Fr. B. Voll. III. mit breitem Rande und Papier durchschossen.* – Aneks, poz. 49; por. *Bibliotheca...*, s. 296 (poz. 641–643 *folio*, część III).

²⁹ N. T. gr. cura *Nic. Gerbelii, Hagenoae 521 hac rarissima editione Lutherus in versione N. T. usus fuit* – zob. Aneks, poz. 3; por. *Bibliotheca...*, s. 29 (poz. 465 *quarto*, część I).

³⁰ To wspomniana wyżej edycja Nowego Testamentu w tłumaczeniu Erazma z Rotterdamu. Opracowujący katalog zaznaczył, że tekst został opatrzony wizerunkami ewangelistów. Zob. przypis 27.

³¹ *Die deutsche Bibel Lutheri mit Luc. Osiandri Auslegungen, Lüneb. 711. In rothem Jucht, mit dem Evangelisten Beschlage, und verguld. Schnitt.* – zob. Aneks, poz. 58; por. *Bibliotheca...*, s. 305 (poz. 851 *folio*, część III).

stawie przygotowanego czy to przez samego właściciela, czy to przez jego spadkobierców, spisu księgozbioru? A może w odczuciu osoby opracowującej katalog zawarcie informacji o ilustracjach nie było konieczne?

Należałoby jeszcze bliżej przedstawić zawartość *Biblii* opisanych w katalogu aukcyjnym księgozbioru Johanna Fidalkego. Pastor posiadał zarówno pełne teksty Starego i Nowego Testamentu, jak i osobno Nowy Testament, poszczególne księgi, czy też sam psalterz. Spośród sprzedawanych 95 edycji pełne wydania *Biblii* stanowiło 35, natomiast odrębne Starego Testamentu – 11, zaś Nowego Testamentu – 37. 5 pozycji w katalogu aukcyjnym stanowią Psalmi Dawidowe, dwukrotnie pojawiają się apokryfy oraz Księga Hioba. Pastor posiadał również po jednej edycji Księgi Wyjścia, Ewangelii Mateusza i Ksiąg proroków.

W wyniku kolejnych aukcji księgozbiór Johanna Fidalkego uległ rozproszeniu³². Po latach nieznaczną część książek trafiła do zbiorów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku jako część innych kolekcji – Johanna Uphagena w 1879 roku, czy też *Bibliotheca Zappio-Johannitana* w 1945 roku. Wśród pozyskanych do gdańskiej Książnicy pozycji brak omawianych w niniejszym artykule edycji *Biblii*, w związku z czym ich los pozostaje nieznany. Jednak – ponieważ, podobnie jak pozostałe pozycje z kolekcji Fidalkego, i te z pewnością były opatrzone ekslibrisem pastora (il. 3) – istnieje szansa, że dzięki zachowanym znakom własnościowym zostaną one kiedyś zidentyfikowane w polskich lub światowych zbiorach bibliotecznych.

BIBLIOGRAFIA

Bibliotheca quam vir summe reverendus pariter ac doctissimus M. Johann Fidalcke pastor ad Aedem Divi Bartolomaei, dum viveret, longe meritissimus libris theologicis, philologicis criticis, historicis numismaticis, aliisque ad rem litterariam potissimum spectantibus iisdemque magnitudine, selectu, nitore atque elegantia commendatissimis summo studio undecumque conquest, magnisque sumptibus instruxit cujus pars [...] his plagulis descripta [...] in aedibus, quas beatus inhabitavit, parochialibus primariis publica auctionis lege distrahetur a Joanne Godofredo Barthelsen, Gedani: Typis Johannis Friederici Bartels, [1764–1766]

(PAN Biblioteka Gdańska, sygnatura: od 20059 8°).

Otto M., *Księgozbiór Johanna Fidalkego i jego katalog aukcyjny*, [w:] *Książka dawna i jej właściciele (Early Printed Books and Their Owners). Zbiór studiów*, red. D. Sidorowicz-Mulak, A. Franczyk-Cegła, t. 2, Wrocław 2017, s. 129–138.

Pszczółkowska Z. L., *Fidalke (Fidalcke, Fidalcius) Jan*, [w:] *Słownik biograficzny Pomorza Nadwisiańskiego*, t. 1: A–F, red. St. Gierszewski, Gdańsk 1992, s. 418–419.

Rhesa L. J., *Kurzgefaßte Nachrichten von allen seit der Reformation an den evangelischen Kirchen in Westpreußen angestellten Predigern: auf Veranstaltung des Königlichen Consistoriums*, Königsberg 1834.

Schwarz F., *Fidalke Johann*, [w:] *Altpreussische Biographie*, hrsg. v. Ch. Krollmann, Bd. 1, Königsberg 1941, s. 181.

Szafran P., *Katalog aukcyjny i aukcja biblioteki Fryderyka Fabriciusa w 1727 roku na tle aukcji bibliofilskich w Gdańsku do końca XVIII wieku*, „Libri Gedanenses” t. 1 (1968), s. 55–106.

³² Patrz M. Otto, dz. cyt., s. 134–135.

ANEKS

EDYCJE BIBLIJ W ZBIORACH JOHANNA FIDALKE³³

1. *Evangelium secundum Matthaeum in lingua Hebraica, cum versione Latina. Una cum Epistola D. Pauli ad Hebraeos, Hebraice et Latine*, tłum. i oprac. Sebastian Münster. Bazylea: Heinrich Petri, [15..]³⁴. Jęz. hebrajski i łaciński; III *octavo* 3639.
2. *Biblia Hebraica. Testamentum Vetus*. Wenecja: Daniel Bomberg, [1521]. Jęz. hebrajski; I *quarto* 1.
3. *Novum Testamentum Graece*, oprac. Nikolaus Gerbel. Hagenau: Thomas Anshelm, 1521. Jęz. grecki; I *quarto* 465.
4. *Alle Propheten, auss Ebraischer Sprach mit guten treuwen vnnd hohem Fleiß durch die Predicantenn zu Zürich, inn Teutsch vertolmetschet*, oprac. Ulrich Zwingli. Zurych: Christoph Froschauer, 1529. Jęz. niemiecki; IV *octavo* 5176.
5. [*Nowy Testament*]. Kraków: Paweł Helicz, 1540. Jęz. niemiecki; I *folio* 306.
6. *En tibi lector Hebraica Biblia, latina planeque nova tralatione*, tłum. i oprac. Sebastian Münster. Bazylea: [s.n.], 1546. Jęz. hebrajski i łaciński; oprawa: *maroquin*; IV *folio* 864–865.
7. *Novum Testamentum Graece iam denuo accuratiori diligentia, quam hactenus, in usum theologiae studiosis excusum*. Bazylea: Nikolaus Brylinger, 1548. Jęz. grecki; IV *octavo* 4691.
8. *Thēs Kainēs Diathēkēs Hapanta. Testamentum Novum*. Paryż: Robert Estienne, 1550. Jęz. grecki; oprawa: francuska; II *folio* 595.
9. *Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece, & Latine*, oprac. Benito Arias Montano, Gui Le Fèvre de la Boderie, Franciscus Raphelengius, Sante Pagnini, Johan Willemsz, Willem Canter. Antwerpia: Christoph Plantin, 1569–1573. Jęz. *Biblia polyglotta*; oprawa: czerwony safian; II *folio* 323–330 (il. 4).
10. *Der Psalter Davids dess Königs und Propheten*, wstęp Christoph Corner. Lipsk: Hans Steinman, 1576. Jęz. niemiecki; IV *octavo* 4648.
11. *Biblorum partes*, tłum. François du Jon, Immanuel Tremellius, Theodore de Beze. Frankfurt nad Menem: Dzedzice Andreae Wechela, 1576–1590. Jęz. łaciński; III *folio* 850³⁵.
12. *Biblia Veteris Testamenti*. Antwerpia: Officina Plantiniana, 1582. Jęz. hebrajski; oprawa francuska; III *quarto* 1501.
13. *Biblia Hebraica. Testamentum Vetus. Eorundem Latina interpretatio. Accesserunt et huic editione libri Graece scripti, qui vocantur Apocryphi; cum interlineari interpretatione Latina*, tł. Sante Pagnini, Benito Arias Montano. Antwerpia: Officina Plantiniana, 1584. [prawdopodobnie wydanie z tego roku] Jęz.: *Biblia polyglotta*; oprawa: pergamin ze złotym wyciskiem; II *folio* 594. (il. 5)
14. *Testamentum Novum. Novum Foedus Iesu Christi, Domini Nostri*, tłum. Théodore Bèze. Genewa: Estienne³⁶, 1589. Jęz. grecki i łaciński; IV *folio* 966.
15. *Hāmiššā das ist fünff Bücher des Newen Testaments*, oprac. Elias Schade. Strasburg: Elias Schade, 1592. Jęz. hebrajski; III *octavo* 3631.
16. *Testamentum Veteris Biblia Sacra, sive libri canonici priscoe Iudaeorum Ecclesiae a Deo traditi*, tłum. Immanuel Tremellius, Franciscus Iunius, Théodore Bèze. Londyn: William Norton, 1593. Jęz. łaciński; oprawa angielska; IV *folio* 973.

³³ Zastosowano układ chronologiczny. Zapis uwzględnia następujące dane: tytuł, redaktor/tłumacz, miejsce, drukarz/nakładca/księgarz i data wydania; język tekstu; ewentualne informacje o oprawie oraz dodatkowe dane (o ile występują w katalogu), lokalizacja w katalogu aukcyjnym (część, format, numer).

³⁴ W katalogu nie został podany rok druku; egzemplarz należał do jednej z trzech edycji: z 1537, 1557 lub 1582 roku.

³⁵ W katalogu zapis bibliograficzny niekompletny i błędny; prawdopodobnie właśnie ta edycja była w posiadaniu Fidalkego.

³⁶ Bliżej nieokreślony drukarz z rodziny Estienne (Stephanus) działającej głównie w Paryżu, ale poza tym również w Genewie.

17. *Hamishah Humsbe Torah. Nevi'im rishonim. Yehoshu'a, Shoftim, Shemu'el, Melakhim*. Frankfurt nad Odrą: Johann Hartmann, Friedrich Hartmann, 1595. Jęz. hebrajski; oprawa francuska; II *quarto* 895.
18. *Sacrorum Bibliorum quadrilinguium tomi*, oprac. David Wolder, Martin Luther, Sante Pagnini. Hamburg: Jakob Lucius, 1596. Język: *Biblia polyglotta*; III *folio* 618–620.
19. *Biblia Ebraea eleganti et maiuscula characterum forma, qua ad facilem sanctae linguae et scripturae intelligentiam primo statim intuitu literae radicales et serviles, deficientes et quiescentes, etc. situ et colore discernuntur*, oprac. Elias Hutter. Hamburg: Georg Ludwig Frobenius, 1603. Jęz. hebrajski; IV *folio* 1105.
20. *Sacrorum Bibliorum pars I–III secundum veterem seu vulgatam translationem ad fontes Hebraici textus emendata*, oprac. Lucas Osiander. Frankfurt nad Menem: Johann Berner, Johann Saur, Matthias Becker, 1609. Jęz. łaciński; II *folio* 384–386.
21. *Al-Ahd al-gadd li-Rabbina Yasu al-Mash. Novum Domini Nostri Iesu Christi Testamentum Arabice*. Lejda: Thomas Erpenius, 1616. Jęz. arabski; I *quarto* 275.
22. *Biblia Sacra Hebraica et Chaldaica*, oprac. Johann Buxtorf. Bazylea: Ludwig König, 1618–1619. Jęz. hebrajski i chaldejski; I *folio* 151–153.
23. *Diatege hadatta. Novum Testamentum Syriace cum versione Latina*, oprac. Martin Trost. Köthen: Officina Cotheniana, 1621. Jęz. syryjski i łaciński; oprawa angielska; I *quarto* 270.
24. *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrift. Neben den Summarien Viti Dieterichs*, tłum. Martin Luther. Wittenberga: Zacharias Schürer, Hiob Wilhelm Fincelius, 1622³⁷. Jęz. niemiecki; IV *folio* 968.
25. *Sefer Tehilim. Psalterii Davidis editio nova, priore emendatior*, oprac. Antonius Hulsius, Gilbert Genebrard. Lejda: Joannes Maire, 1650. Jęz. hebrajski i łaciński; III *duodecimo* 168.
26. *Biblia Sacra polyglotta*, oprac. Brian Walton. Londyn: Thomas Roycroft, 1657. Jęz.: *Biblia polyglotta*; oprawa angielska; I *folio* 1–6.
27. *Biblia Sacra*, oprac. Andreas Osiander, Lucas Osiander. Frankfurt nad Menem: Officina Tampa-chiana, Elisabeth Roth, Wolfgang Hoffmann, 1635. Jęz. łaciński; IV *folio* 967.
28. *Notae et animadversiones in Novum Testamentum cum versione nova*, tłum., koment. i oprac. Erasmus Schmidt. Norymberga: Michael Endter, 1658. Jęz. grecki i łaciński; IV *folio* 995³⁸.
29. *Tēs tou Hyiou Theou Kainēs Diathēkēs Hapanta. Novum Testamentum Jesu Christi Filii Dei*, oprac. Desiderius Erasmus Rotterodamus, Matthias Flacius. Frankfurt nad Menem: Johann Beyer, 1659. Jęz. grecki i łaciński; II *folio* 555.
30. *Sacra Biblia Hebraea, ex optimis editionibus diligenter expressa*, oprac. Johann Georg Nissel. Lejda: Johann Georg Nissel, 1662. Jęz. hebrajski; oprawa francuska; IV *octavo* 3790.
31. *Liber Ijobi Chaldaice et Latine*, oprac. Johann Gerhard Terentius. Franeker: Johannes Wellens, 1663. Jęz. chaldejski i łaciński; IV *quarto* 2566.
32. *Novum Domini Nostri Iesu Christi Testamentum Syriace*, oprac. Aegidius Gutbier. Hamburg: Aegidius Gutbier, 1664 [i.e. 1667]. Jęz. syryjski; oprawa angielska; II *octavo* 1614.
33. *Evangelia und Episteln*. Jena: [s.n.], 1673. Jęz.: *Biblia polyglotta*; IV *octavo* 5314³⁹.
34. *Novum Testamentum Graeco-Latinum*, tłum. Erazm z Rotterdamu. Frankfurt nad Menem: Balthasar Christoph Wust, 1673. Jęz. grecki i łaciński; egzemplarz interfoliowany, opatrzonej marginaliami; II *quarto* 896.
35. *Biblia Testamenti Veteris idiomate authentico expressa, versibus, capitibus & parsajoth sive sectionibus interstincta, Masoretarum Kri, Ktif et quae sunt eius generis notis instructa*, oprac. David Clodius. Frankfurt nad Menem: Balthasar Christoph Wust, 1677. Jęz. hebrajski; oprawa francuska; IV *quarto* 2240.
36. *Novum Jesu Christi Testamentum*, tłum. Sebastien Castellio. Amsterdam: David Ruar, 1682⁴⁰. Jęz. łaciński; III *octavo* 3355.

³⁷ W katalogu błędnie podany [1]621 rok.

³⁸ Zawiera, zgodnie z tytułem, komentarze do Nowego Testamentu oraz sam jego tekst.

³⁹ Bliżej nieokreślona edycja.

⁴⁰ W katalogu błędnie podana data druku: [1]672 (*Bibliotheca...*, s. 432).

37. *Liber Jobi. Analysis libri Jobi*, aut. dz. współwyd. Johann Heinrich Hottinger. Zurych: [s.n.], 1690. Jęz. łaciński; III *octavo* 3029⁴¹.
38. *Liber Tobiae, Judith, Oratio Manassae, Sapientia et Ecclesiasticus*, oprac. Johann Albert Fabricius, Johann Heinrich Heidegger. Frankfurt nad Menem, Lipsk: Johann Christoph Wohlfart, Christoph Balthasar Lampe, 1691⁴². Jęz. grecki i łaciński; III *octavo* 2917.
39. *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrift*, tł. Martin Luther, oprac. Paul Tossanus. Frankfurt nad Menem: Johann David Zunner, 1694 [i.e. 1693]. Jęz. niemiecki; oprawa: czerwona skóra juchtowa z mosiężnymi okuciami i zapięciami; II *folio* 480.
40. *Hē Kainē Diathēkē. Novum Testamentum editio nova, denuo revisa*, oprac. Etienne de Courcelles. Amsterdam: Pieter Blaeu, Joan Blaeu, 1699. Jęz. grecki; I *octavo* 1075.
41. *Sifre hab-berit hadasā hoc est Novum Testamentum Hebraeo-Teutonicum*, oprac. Christian Moller. Frankfurt nad Odrą: [s.n.], 1700. Jęz. hebrajski i niemiecki; IV *quarto* 2567.
42. *Hamishah humse Torah. Biblia Hebraica sine punctis*, oprac. Johann Leusden, Georg Desmarestz. Amsterdam: Gerardus Borstius, Franciscus Halma; Utrecht: Guilielmus van de Water, 1701. Jęz. hebrajski; II *duodecimo* 41.
43. *La Sainte Bible, qui contient le Vieux et le Nouveau Testament, c'est à dire l'Ancienne et la Nouvelle Alliance*, tłum. części Theodore de Beze, Clément Marot. Amsterdam: Pierre Mortier, Jean Louis de Lorme, 1702. Język francuski; oprawa: *maroquin*; III *folio* 644.
44. *Hē Kainē Diathēkē. Novum Testamentum una cum scholiis Graecis*, oprac. John Gregory. Oksford: Sheldonian Theatre, Thomas Bennet, 1703. Jęz. grecki; oprawa angielska; III *folio* 621.
45. *Biblia Hebraica*, oprac. Joseph Athias, Johann Leusden, Everardus van der Hooght. Amsterdam: Hendrick Boom, Rembertus Goethals, Johann Wolters, François Halma, Willem Broedele, 1705. Jęz. hebrajski; oprawa francuska; I *octavo* 1.
46. *Sēfer Tehillim. Liber Psalmorum Hebraice cum versione Latina*, tłum. Sante Pagnini. Bazylea: Johann Brandmüller, 1705. Jęz. hebrajski i łaciński; oprawa francuska; II *duodecimo* 63.
47. *Parva Biblia, das ist die kleine Bibel*, oprac. Christian Scriver, Polykarp Leyser. Lipsk: Dzedzice Friedricha Lanckischensa, 1705. Jęz. niemiecki; oprawa francuska; IV *quarto* 2447.
48. *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrift, Altes und Neues Testaments*, tłum. Martin Luther, wstęp Joachim Weickhmann. Stargard: Johann Nicolaus Ernst, Gottfried Ernst, Johann Michael Jenisch, 1707⁴³. Jęz. niemiecki; II *octavo* 1186.
49. *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrift, Altes und Neues Testaments*, tłum. Martin Luther, wstęp Joachim Weickhmann. Stargard: Johann Nicolaus Ernst, Gottfried Ernst, Johann Michael Jenisch, 1707. Jęz. niemiecki; oprawa francuska; druk na kartach uwzględniających szeroki margines; III *folio* 641–643⁴⁴.
50. *Hē Palaia Diathēkē kata tous Hebdomēkonta. Vetus Testamentum juxta Septuaginta interpretes*, oprac. Johannes Ernst Grabe. Oksford: Sheldonian Theatre, Richard Smith, 1707–1720. Jęz. grecki; oprawa angielska; I *octavo*, 8–15.
51. *Biblia Sacra, sive Testamentum Vetus et Novum ex linguis originalibus in linguam Latinam translatum*, oprac. Sebastian Schmidt. Strasburg: Johann Friedrich Spoor, 1708. Jęz. łaciński; oprawa angielska; III *quarto* 1897–1898.
52. *Novum Domini Nostri Jesu Christi Testamentum Syriacum*, cum versione Latina, oprac. Johannes Leusden, Karl Schaaf. Lejda: Jordaan Luchtmans, Johannes Müller Johanszoon, 1708. Jęz. syryjski i łaciński; III *quarto* 1842.
53. *Hē Palaia Diathēkē kata tus Hebdomēkonta. Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum*, oprac. Lambert Bos. Franeker: Franciscus Halma, 1709. Jęz. grecki; oprawa francuska; III *quarto* 803.

⁴¹ Bliżej nieokreślona edycja.

⁴² W katalogu aukcyjnym data błędnie zapisana jako [1]601.

⁴³ Prawdopodobnie to właśnie wydanie. W katalogu informacja, iż jest to Biblia Germanica ze wstępem Joachima Weickhanna (*Bibliotheca...*, s. 211).

⁴⁴ Dublet poprzedniej pozycji.

54. *Diyatīqī bedattā. Novum Domini Nostri Jesu Christi Testamentum Syriacum*, oprac. Johann Leusden, Karl Schaaf. Lejda: Cornelis I. Boutesteyn, Samuel Luchtmans, 1709. Jęz. syryjski i łaciński; oprawa angielska; II *quarto* 804.
55. *Novum Testamentum Graecum*, oprac. John Mill, Ludolf Küster. Amsterdam, Lipsk: Johann Friedrich Gleditsch, 1710. Jęz. grecki; oprawa angielska; II *folio* 379.
56. *Biblia pentapla, das ist die Bücher der Heiligen Schrift des Alten und Neuen Testaments. Alle mit ihren eigenen Vorreden und Parallelen, nebst kurtzen Summarien und dienlichen Registern*. Gottorf: Hermann Heinrich Holle, 1711. Jęz. niemiecki; IV *quarto* 2296–2298.
57. *Hē Kainē Diathēkē. Novum Testamentum*, oprac. Etienne de Courcelles, Gerhard von Mastricht. Amsterdam: Officina Wetsteniana, 1711. Jęz. grecki; IV *octavo* 4187.
58. *Biblia mit der Auflegung das ist die gantze Heilige Schrift, Altes und Neues Testaments*, tłum. Martin Luther, koment. Lucas Osiander. Lüneburg: Cornelius Johann Stern, 1711. Jęz. niemiecki; oprawa: czerwona skóra juchtowa z okuciami z wyobrażeniem Ewangelistów oraz złoconymi zapięciami; III *folio* 851. (il. 6)
59. *Die CL. Psalmen, auf die bey den Evangelischen Gemeinen übliche Melodeyen, nach der heutigen Poesie in Deutsche Reime gebracht*, tłum. i oprac. Ernst Lange. Gdańsk: Cornelius von Beughem, 1713. Jęz. niemiecki; II *octavo* 1577.
60. *Novum Testamentum Domini Nostri Jesu Christi, ex versione vulgata, cum paraphrasi et adnotationibus*, oprac. Henry Hammond, tłum. Jean Le Clerc. Frankfurt nad Menem: Thomas Fritsch, 1714. Jęz. łaciński; IV *folio* 996.
61. *Biblia, das ist die gantze heilige Schrift Altes und Neues Testaments*, tłum. Martin Luther, koment. Paul Tossanus, oprac. Hermann Poertner. Minden: Johann Detleffsen, 1716. Jęz. niemiecki; oprawa: czarny corduan; IV *folio* 974.
62. *Hē Kainē Diathēkē. Novum Testamentum*, oprac. Johann Leusden. Amsterdam: Henrik Wetstein, 1717. Jęz. grecki; oprawa: czarny corduan; II *duodecimo* 64.
63. *Novum Testamentum cum versione Latina*, tł. Arias Benito Montano, oprac. Johann Leusden. Amsterdam: Henrik Wetstein, 1717. Jęz. łaciński; oprawa francuska; III *duodecimo* 155.
64. *Das Neue Testament unsers Herren Jesu Christi*. Büdingen: Johann Friedrich Regelein, 1717. Jęz. niemiecki; III *octavo* 3167.
65. *Hē Kainē Diathēkē, das ist, Das Neue Testament unsers Herrn Jesu Christi, Griechisch und Teutsch*, oprac. Christian Friedrich Wilisch. Chemnitz: Conrad Stössel, 1717. Jęz. grecki i niemiecki; II *octavo* 2013.
66. *Die auf lutherische Melodeyen in deutsche Lieder übersetzten CL. Psalmen, zur Ehre Gottes und zur Erweckung gebührender Andacht*, tłum. i oprac. Ernst Lange. Gdańsk: Cornelius von Beughem, 1720. Jęz. niemiecki; II *octavo* 1578.
67. *'Esrīm ve-arba' sifre ha-košesh sive Biblia Hebraica, ex aliquot manuscriptis et compluribus impressis codicibus, item Masora tam edita, quam manuscripta, aliisque Hebraeorum criticis diligenter recensita*, oprac. Johann Heinrich Michaelis. Halle: Franckesche Stiftungen zu Halle (Waisenhaus), 1720. Jęz. niemiecki; II *octavo* 1185.
68. *Novi Testamenti Apocrypha, oder etlicher Lehr-Jünger des Herrn und Apostolischen Männer Send-Briefe*, tłum. Gottfried Arnold, Johann Heinrich Reitz. Büdingen: Johann Friedrich Regelein, 1723. Jęz. niemiecki; wol. wspóloprawny; III *octavo* 3165.
69. *Das Neue Testament unsers Herrn und Heylandes Jesu Christi*, tłum. Martin Luther, oprac. Johann Reinhard Hedinger. Rudolstadt, Brema: Philipp Gottfried Saurmann, 1724. Jęz. niemiecki; IV *octavo* 3792.
70. *Hē Palaia Diathēkē kata tous Hebdomekonta. Vetus Testamentum Graecum ex versione Septuaginta interpretum*, oprac. David Mill. Amsterdam: Societas, 1725. Jęz. grecki; oprawa francuska; II *octavo* 1609–1610.
71. *Biblia, die gantze Göttliche Heilige Schrift Altes und Neues Testaments*, tłum. Martin Luther, oprac. Nikolaus Ludwig von Zinzendorf. Ebersdorff: Abraham Gottlieb Ludewig, 1727. Jęz. niemiecki; oprawa francuska; II *quarto* 1043.

72. *Das Neue Testament unsers Herrn Jesu Christi: Deutsch und Litthauisch von neuen übersetzt*, oprac. Johann Jakob Quandt, tłum. Martin Luther. Królewiec: Christoph Gottfried Eckart, 1727. Jęz. niemiecki i litewski; oprawa francuska; IV *octavo* 4613.
73. *Biblia dat is de gantsche H. Schrifture, vervattende alle de Canonijcke Boecken des Ouden en des Nieuwen Testaments*. Dordrecht: Pieter Keur, Jacob Keur, 1729. Jęz. holenderski; oprawa: czerwona skóra juchtowa z mosiężnymi okuciami i zapięciami; II *folio* 392; IV *folio* 5.
74. *Kol ban-nevi'im li-fne māšiah nizzhārim be-qarnāyim, hoc est Biblia Hebraica accentuata, sive Codicis Hebraei, accentuum radiis collustrati, ultra bis mille specimina*, oprac. Georg Christoph Dachselt, wstęp Salomon Deyling. Lipsk: Aedes Riesianae, Johann Samuel Heinsius, 1729. Jęz. hebrajski; IV *quarto* 2379.
75. *Biblia, das ist, die gantze Heilige Schrift Alten und Neuen Testaments, nach der Übersetzung und mit den Vorreden und Randglossen D. Martin Luthers*, oprac. Christoph Matthäus Pfaff, Johann Christian Klemm. Tybinga: Johann Georg Cotta, Christian Gottfried Cotta, 1730. Jęz. niemiecki; oprawa: maroquin; II *folio* 482–483.
76. *Biblia Sacra Vulgatae editionis*, oprac. Thomas Aquinas Erhard. Augsburg: Johann Strötter, 1730. Jęz. łaciński i niemiecki; oprawa: maroquin; I *folio* 206–207.
77. *Hē Palaia Diathēkē kata tus Hebdomēkonta. Id est Vetus Testamentum Graecum ex versione Septuaginta interpretum*, oprac. Christian Reineccius. Lipsk: Bernhard Christoph Breitkopf, 1730. Jęz. grecki; III *octavo* 2289.
78. *Hē Palaia Diathēkē kata tus Hebdomēkonta. Vetus Testamentum ex versione Septuaginta interpretum*, oprac. Johannes Ernst Grabe, Johann Jakob Breitinger. Zürich: Johann Heidegger, 1730–1732. Jęz. grecki; oprawa francuska; I *quarto* 141–144.
79. *Hē Kainē Diathēkē. Novum Testamentum ad probatissimos codices accurate revisum*, oprac. Christian Stock. Jena: Wdowa Mayer, 1731. Jęz. grecki; oprawa francuska; III *octavo* 2290.
80. *Hē Kainē Diathēkē. Novum Testamentum Graecum*, oprac. Johann Albrecht Bengel. Tybinga: Johann Georg Cotta, 1734. Jęz. grecki; oprawa francuska; IV *quarto* 2241.
81. *Die göttlichen Schriften vor den Zeiten des Messie Jesus*, oprac. Johann Lorenz Schmidt, il. Martin Tyroff. Wertheim: Johann Georg Nehr, 1735. Jęz. niemiecki; I *quarto* 278.
82. *Le Nouveau Testament de Notre Seigneur Jesus-Christ*, oprac. Isaac de Beausobre, David Lenfant. Amsterdam: Jean Louis Brandmuller, 1736. Jęz. francuski; oprawa francuska; III *quarto* 1881–1882.
83. *Biblia, das ist die gantze Heilige Schrift, deß Alten und Neuen Testaments*, oprac. Johann Michael Dilherr. Norymberga: Dzedzice Johanna Andreasa Endtera, 1736. Jęz. niemiecki; oprawa: czarna skóra juchtowa ze złotymi okuciami i zapięciami; II *folio* 576.
84. *Preussische Hand-Bibel, das ist die gantze Heilige Schrift Alten und Neuen Testaments*, tłum. Martin Luther, oprac. Johann Jakob Quandt. Królewiec: Philipp Christoph Kanter, 1738. Jęz. niemiecki; III *octavo* 2291.
85. *La Sainte Bible, qui contient le Vieux et le Nouveau Testament*, oprac. David Matin. Flensburg i Altona: Bracia Kortes, 1739. Jęz. francuski; oprawa francuska; IV *octavo* 5158.
86. *Eines abermaligen Versuchs zur Uebersetzung der historischen Bücher Neuen Testaments unsers Herrn Jesu Christi. Eines abermaligen Versuchs zur Uebersetzung der Lehr- und Prophetischen Bücher Neuen Testaments*, tłum. Nicolaus Ludwig von Zinzendorf. Büdigen: Johann Christoph Stöhr, 1739. Jęz. niemiecki; oprawa francuska; III *octavo* 2788.
87. *Biblia parallelo-harmonico-exegetica, das ist die mit sich selbst wohl übereinstimmende, und sich selbst erklärende, ganze Heilige Schrift Alten und Neuen Testaments*, tłum. Martin Luther, oprac. Christian Friedrich Wilisch. Freyburg: Christoph Matthaui, 1739–1764. Jęz. niemiecki; III *folio* 734–738.
88. *Torah Nevi'im u-Khetuvim Biblia Hebraica*, tłum. Sebastian Schmid, oprac. Everard van der Hooght. Lipsk: Wolfgang Deer, 1740. Jęz. hebrajski i łaciński; oprawa francuska; II *quarto* 801–802.
89. *Eines abermaligen Versuchs zur Uebersetzung der historischen Bücher Neuen Testaments unsers Herrn Jesu Christi. Eines abermaligen Versuchs zur Uebersetzung der Lehr- und Prophetischen Bücher Neuen Testaments. Erste Probe Zweyte Edition*, tłum. Nicolaus Ludwig von Zinzendorf. Büdigen: Johann Christoph Stöhr, 1744–1746. Jęz. niemiecki; oprawa francuska; III *octavo* 2789.

90. *Biblia Sacra quadrilingua*, oprac. Christian Reineccius. Lipsk: Dzedzice Friedricha Lankischa, 1748; 1750–1751. Jęz.: *Biblia polyglotta*; oprawa francuska; IV *folio* 861–863.
91. *Die Heilige Schrift des Alten und Neuen Testaments*, tl. Johann Augustin Dietelmair, Johann Jakob Brucker, oprac. Romanus Teller. Lipsk: Bernhard Christoph Breitkopf, 1749–1770. Jęz. niemiecki; oprawa: *maroquin*; I *quarto* 90–104.
92. *Biblia Sacra*, tłum. Sebastien Chateillon. Lipsk: Bernhard Christoph Breitkopf, 1750. Jęz. łaciński; oprawa angielska; II *octavo* 2180.
93. *Das Neue Testament*, tłum. Christoph August Heumann. Hanower: Dzedzice Nikolausa Förstera, 1750. Jęz. niemiecki; oprawa francuska; II *octavo* 1596.
94. *Novum Testamentum Graecum editionis receptae*, oprac. Johann Jacob Wetstein. Amsterdam: Officina Dommeriana, 1751–1752. Jęz. grecki; oprawa francuska; I *folio* 102–103.
95. *Das Neue Testament zum Wachsthum in der Gnade und der Erkänntniß des Herrn Jesu Christi*, tłum. i oprac. Johann Albrecht Bengel. Stuttgart: Johann Benedikt Metzler, 1753. Jęz. niemiecki; oprawa francuska; IV *octavo* 3791.

EX BIBLIOTHECA FIDALKIANA.
BIBLES IN JOHANN FIDALKE'S COLLECTIONS

Johann Fidalke (1703–1763), a Gdansk pastor and a gymnasium teacher, gathered a substantial collection of books comprising more than 10,000 volumes. After his death, the books were sold during four auctions, and the valuable collection was dispersed. However, owing to an auction catalogue kept in the collections of the Gdansk PAS Library, we may recreate the content of the Gdansk pastor's collection. Its most considerable part was made up of different editions of the Holy Bible – with a total of 95 editions in 156 volumes. The article provides a quantitative and qualitative analysis of the said Bibles, focusing on the presentation of their languages as well as the places and times of their publication, and their bindings. The article is accompanied by an index, in which the different editions of the Bible in Fidalke's collection are identified and catalogued in line with the contemporary standards, on the basis of the rudimentary information given in the auction catalogue.

Keywords: Bibles, bibliophilia, Johann Fidalke (1703–1763), auction catalogues, Gdansk – book collections, provenance

EX BIBLIOTHECA FIDALKIANA.
DIE BIBELEDITIONEN IN DEN BÜCHERSAMMLUNGEN
VON JOHANN FIDALKE

Der Danziger Pfarrer und Gymnasialprofessor Johann Fidalke (1703–1763) sammelte einen ansehnlichen Bücherbestand von über 10.000 Bänden. Nach seinem Tod wurden sie während vier Auktionen versteigert, so dass die wertvolle Büchersammlung zerstreut wurde. Jedoch kann man heute mit Hilfe eines in den Beständen der PAN Bibliothek Gdańska erhalten gebliebenen Versteigerungskatalogs den Inhalt der von dem Danziger Pfarrer gesammelten Bibliothek wiederherstellen. Einen erheblichen Teil dieser Büchersammlung bilden verschiedene Editionen der Heiligen Schrift (insgesamt 95 Editionen in 156 Bänden). In dem Artikel wurde eine Anzahl- und Qualitätsanalyse der einzelnen Editionen durchgeführt. Bei dieser Analyse konzentrierte man sich u. a. sowohl auf die Darstellung der Erscheinungsorte und –Jahre als auch auf die Darstellung der einzelnen Einbände. Dem Artikel wird ein Anhang beigelegt, wo man anhand der wenigen, in dem Versteigerungskatalog befindlichen Informationen die genannten Bibleeditionen aus der Bibliothek von Fidalke mit Hilfe der gegenwärtigen Richtlinien identifiziert und katalogisiert.

Schlüsselwörter: Bibeln, Bibliophilie, Johann Fidalke (1703–1763), Versteigerungskataloge, Danzig – Büchersammlungen, Provenienzen

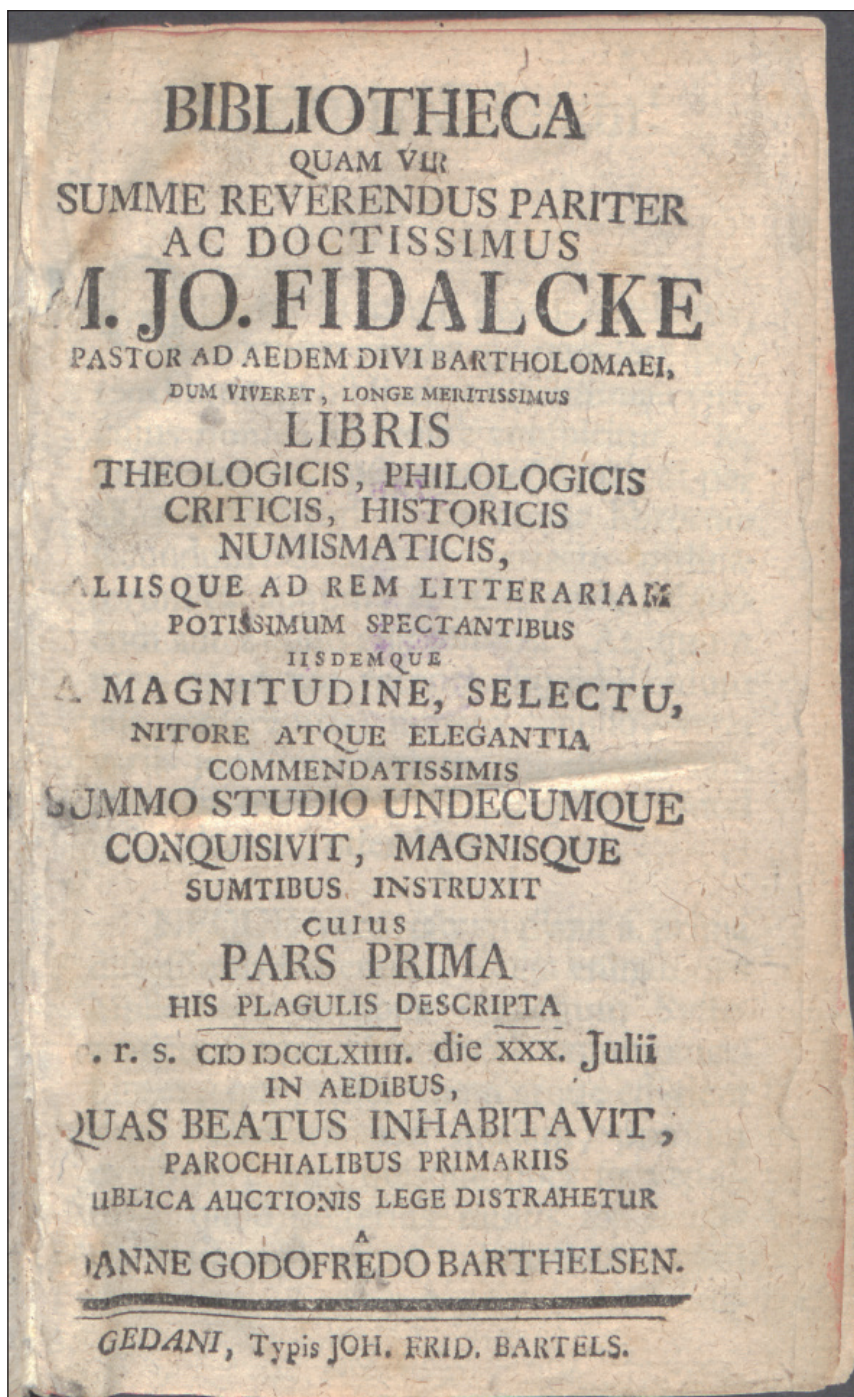
M. IOANNES FIDALKE
Pastor ad Aedem D. Bartolomæi .
Gedani natus d:30.Iulii 1703 .
denatus d:21.Sept: 1763 .

Fac: Wessl pinx:

JAC Bernigeroth Sculpt: Et: Sax: sc: 1764

42

1. Johann Martin Bernigeroth, M. Joannes Fidalke, Pastor ad Aedem St. Bartolomæi..., 1764, na podstawie rysunku Jacoba Wessela (PAN Biblioteka Gdańska)

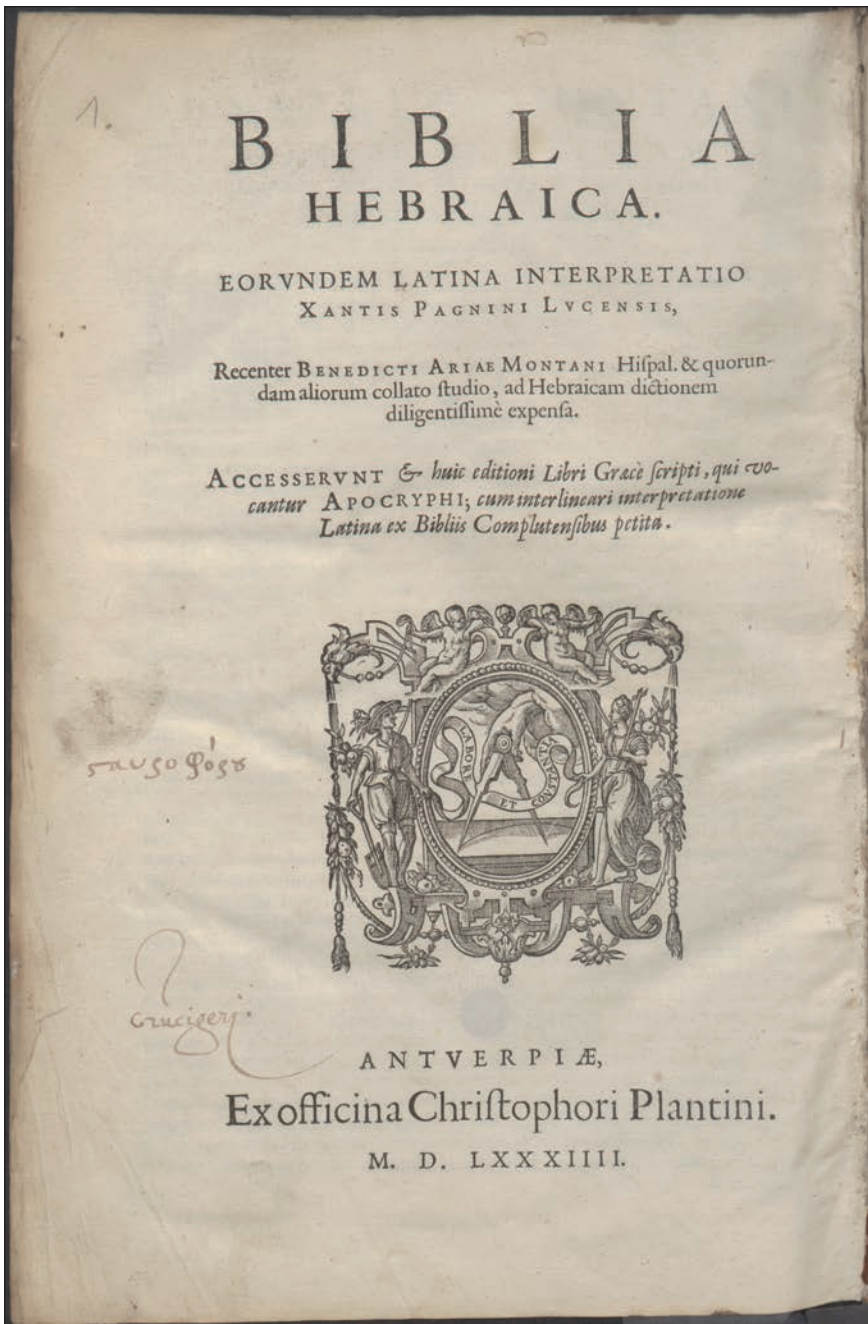
2. Strona tytułowa katalogu aukcyjnego księgozbioru Johanna Fidalkego
*Bibliotheca quam vir summe reverendus pariter ac doctissimus
 M. Johann Fidalcke ... conquisit ... Gedani [1764-1766]*
 (PAN Biblioteka Gdańska)

3. Johann Martin Bernigeroth, Ekslibris Johanna Fidalkego
(umieszczony w: Publius Ovidius Naso, *Opera omnia*, t. 1,
Amsterdam: R. Wetstein, J. Wetstein, G. Smith 1727)
(PAN Biblioteka Gdańska)

4. Adnotowana w katalogu aukcyjnym księgozbioru Johanna Fidalkego wielojęzyczna edycja Biblii *Biblia Sacra Hebraice, Chaldaice, Graece, & Latine*, oprac. Benedictus Arias Montanus, Gui Le Fèvre de la Boderie, Franciscus Raphelengius, Sante Pagnini, Johan Willemsz, Willem Canter, Antwerpia: Christoph Plantin 1569–1573 (PAN Biblioteka Gdańska)

5. Adnotowana w katalogu aukcyjnym księgozbioru Johanna Fidalkego edycja Biblii w języku hebrajskim

Biblia Hebraica. Testamentum Vetus. Eorundem Latina interpretatio. Accesserunt et huic editione libri Graecè scripti, qui vocantur Apocryphi; cum interlineari interpretatione Latina,
tł. Sante Pagnini, Benito Arias Montano, Antwerpia: Officina Plantiniana 1584
(PAN Biblioteka Gdańska)

6. Adnotowana w katalogu aukcyjnym księgozbioru Johanna Fidalkego
bogato ilustrowana edycja *Biblia*

Biblia mit der Auslegung das ist die gantze Heilige Schrift, Altes und Neues Testaments,
tłum. Martin Luther, koment. Lucas Osiander, Lüneburg: Cornelius Johann Stern 1711
(PAN Biblioteka Gdańska)